

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”**

**DIMENSIUNI ISTORICE, SOCIALE,
CONFESIONALE ȘI CULTURALE
ROMÂNNO-SLAVE PE VALEA
MUREȘULUI INFERIOR (1802-1918)**

**TEZĂ DE DOCTORAT
- Rezumat -**

Conducători științifici:
Cercetător științific I
Dr. Gelu Neamțu
Dr. Dumitru Suciu

Doctorand:
Gabriela Adina Marco

Cluj-Napoca, 2019

Cuvinte-cheie: români, sârbi, slovaci, valea Mureșului Inferior, cultură, demografie, etnii, confesiuni, despărțire, ortodoxie.

La alegerea temei prezentei lucrări, a relațiilor româno-slave din localitățile de pe valea Mureșului Inferior, au contribuit mai multe motive. În primul rând, istoriografia română și străină nu oferă o sinteză a relaționărilor dintre comunitățile etnice din acest spațiu geografic. Cercetătorii s-au axat pe studiul și analiza propriilor comunități (români, sârbi, slovaci), clarificând și precizând în mod adecvat structurile proprii din toate punctele de vedere, însă nu au depășit aria înspre relaționarea cu celelalte comunități prin studii și analize comparative care să ofere o privire de ansamblu asupra diversității etno-culturale și confesionale. În al doilea rând, personal, fac parte din această micro-Europă din centrul Europei, având descendenți mai apropiați (tatăl – slovac, mama – româncă) sau mai îndepărtați (un strămoș – sârb), reprezentanți ai diferitelor etnii din zona Nădlacului. Pot afirma că sunt o cunoscătoare din interior a conflictelor, dar și a bunei vecinătăți dintre diferitele populații trăitoare în localitățile de pe valea Mureșului Inferior.

Prezenta lucrare își propune să analizeze, pe parcursul a unui număr de cinci capitole, DIMENSIUNI ISTORICE, SOCIALE, CONFESIONALE ȘI CULTURALE ROMÂNNO-SLAVE PE VALEA MUREȘULUI INFERIOR (1802-1918). Intervalul de timp ales pentru analiza evenimentelor din zona Arad – Nădlac/Cenad începe cu primul an în care etnicii slovaci au început să se stabilească pe valea Mureșului Inferior (1802). Anul 1918 și Unirea cea Mare sunt considerate de către cercetători apogeul istoriei moderne românești, marcând un moment semnificativ, ce desparte două epoci istorice. Lucrarea de față se încheie cu prezentarea principalelor evenimente de la finalul anului 1918 în care au fost implicați etnicii slovaci, sârbi și români în sectorul Mureș-Tisa.

În vederea unei analize obiective asupra realităților confesionale, sociale sau culturale, trebuie ținut cont de faptul că în zona Mureșului Inferior au conviețuit atât în trecut, cât și în prezent, în mod pașnic români, slovaci, sârbi, unguri, germani și reprezentanți ai altor etnii.

De-a lungul istoriei în localitățile riverane Mureșului Inferior s-au așezat diverse comunități. Unele au rămas, altele au plecat mai departe. Au trăit pașnic unele lângă altele. Unele s-au contopit cu altele, rezultând situația cosmopolită din punct de vedere al etniilor și al confesiunilor, precum și structura socială complexă de astăzi. Influențele au fost reciproce și s-au manifestat când pașnic, când tensionat.

Primul capitol este rezervat cercetărilor istoriografice privind relațiile comunităților române din localitățile de pe ambele maluri ale râului Mureș, pornind de la orașul Arad (la est)

și până la Nădlac (la nord de Mureș) și Cenad (la sud de Mureș) (înspre vest), cu grupurile etnice slave, în principal sârbii și slovacii, așezate aici de-a lungul veacurilor. Prezentarea istoriografiei problemei este realizată în funcție de naționalitatea autorilor (români, sârbi sau slovaci).

Istoriografia românească referitoare la relațiile româno-slave cuprinde opinii obiective față de istoriografia sârbă, aceasta din urmă, în special reprezentanții din Serbia, oferind o viziune subiectivă asupra evenimentelor desfășurate la mijlocul secolului al XIX-lea. Dacă din lucrările publicate de istoricii români se desprinde o undă de „bucurie” deoarece Biserica Ortodoxă Română și-a câștigat dreptul de a se autoguverna prin forțe proprii, despărțirea ierarhică este percepută de către istoricii sârbi drept un moment de „supărare” și „regret” față de separarea fraților ortodocși din Monarhia Austro-Ungară.

Cu siguranță putem afirma că relațiile româno-slovace au fost mult mai pașnice și de bună colaborare. Opiniile istoriografiei române și a celei slovace coincid în a prezenta și aprecia relațiile de amicitie și colaborare între reprezentanții celor două comunități.

„Stabilirea etnicilor de origine slavă în părțile Aradului” reprezintă tema abordată pe parcursul **capitolului al doilea** al prezentei teze. Etnicii sârbi s-au așezat în zonă în mai multe valuri migratoare, primii fiind atestați în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În primii ani ai secolului al XIX-lea (1802-1806), la Nădlac se stabilește o puternică comunitate slovacă de rit evanghelic. Toate aceste prime contacte româno-slovaco-sârbe sunt analizate în cadrul acestui capitol.

Conviețuirea dintre români și sârbi în localitățile de pe valea Mureșului Inferior este mai îndelungată decât conviețuirea româno-slovacă, având în vedere că primul val cu populație sârbă a sosit în a doua jumătate a secolului al XV-lea în părțile Aradului, în timp ce slovacii sunt atestați în zona Arad-Nădlac doar în ultimii 220 ani.

Încă de la stabilirea, în anul 1803, a slovacilor în orașul Nădlac, această localitate a reprezentat, și continuă să reprezinte și astăzi, leagănul comunității slovacilor din România. Pe parcursul secolului al XIX-lea, între reprezentanții comunităților slovace, române și sârbe au existat momente de colaborare, în special în ceea ce privește bunăstarea comună a locuitorilor. Cu toate acestea, nu se constată existența căsătoriilor mixte decât foarte târziu, comunitatea slovacă fiind caracterizată de cercetători a fi una „închisă”, ceea ce a condus și la o conservare a limbii și obiceiurilor străvechi.

Orașul Nădlac a fost și rămâne un model de inter-culturalitate, un model de diversitate culturală și de integrare socială. Comuniunea dintre români și slovaci rămâne exemplară, aceștia din urmă integrându-se în sânul societății românești, contribuind la asigurarea diversității culturale.

În **capitolul al treilea** se analizează aspecte de ordin administrativ, geografico-istoric și demografic. Sunt prezentate cifre statistice și procente privind situația națională, confesională, precum și socio-profesională a populației din cele 23 de localități aflate pe valea Mureșului Inferior, și anume: Arad, Nădlac, Șetin, Semlac, Pecica Română, Pecica Maghiară, Peregu Mare, Peregu Mic, Turnu, Cenad, Sânnicolau Mare, Igrăș, Saravale, Sânpetru Mare, Periam, Satu Mare, Secusigiu, Munar, Sânpetru German, Felnac, Bodrogul Nou, Bodrogul Vechi, Zădăreni.

Capitolul al patrulea analizează în mod amănunțit „Evoluția contactelor româno-sârbe în secolul al XIX-lea”, axându-se pe disputa confesională referitoare la despărțirea ierarhică între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Sârbă. Pentru valea Mureșului Inferior, o primă dispută româno-sârbă a avut loc în primii ani ai secolului al XIX, care a culminat cu numirea primului episcop de origine română în scaunul arhieresc de la Arad, în anul 1829, în persoana lui Nestor Ioanovici.

Etaplele despărțirii ierarhice au constat în: înălțarea Episcopiei de la Sibiu la nivel de Mitropolie; separarea fondurilor, fundațiilor și averilor administrate în comun până în 1865, „procesul mănăstirilor” în urma căruia mănăstirea Hodoș-Bodrog a trecut sub jurisdicția românească a episcopului de la Arad, iar Mănăstirea Bezdin a rămas sub jurisdicție sârbească. După despărțirea la nivel de mitropolie și rezolvarea celorlalte problematici, a urmat timp de aproximativ jumătate de veac separarea la nivel local, în comunitățile mixte Nădlac, Pecica, Turnu, Arad și Arad-Gai, Felnac, Saravale, Sânnicolau Mare și Cenad. De conflictele de ordin confesional româno-sârbe a profitat Biserica Romei, care a impus formarea și dezvoltarea de noi comunități greco-catolice în Banat și în localitățile de pe Valea Mureșului Inferior, la mijlocul secolului al XIX-lea.

După cum se precizează încă din denumirea **capitolului al cincilea**, ultimul al prezentului studiu, „Dimensiuni ale conviețuirii identitare româno-slovace pe meleagurile arădene (1802-1918)”, în paginile rezervate acestuia sunt abordate interferențele culturale, colaborările politice, elemente de imagologie ale mentalului colectiv local din Nădlac, localitate unde trăiește cea mai mare comunitate de slovaci de pe teritoriul României actuale.

Conform metodologiei științifice, „**Considerații finale**” reliefează adevărul istoric, subliniind finalitățile istorice, sociale, confesionale și culturale româno-slave pe Valea Mureșului Inferior, în perioada aflată sub cercetare. Bibliografia înglobează surse studiate, de la fonduri arhivistice, periodice, tomuri de specialitate, studii și articole consultate în realizarea demersului nostru, precum și anexe, un instrument util ce facilitează înțelegerea aprofundată a motivelor care au determinat alegerea temei și etapele realizate în vederea finalizării tezei de doctorat.

La final, după listele bibliografice ale fondurilor arhivistice, ale periodicelor, ale lucrărilor și studiilor utilizate pentru a argumenta ideile și realitățile postulate în prezenta lucrare, sunt inserate anexele, constând din tabele demografice, precum și copia celor mai importante documente descoperite în fondurile arhivistice studiate.

Subiectul aflat în analiză a avut ca obiectiv general crearea unei imagini de ansamblu a celor 116 ani care constituie axa temporală a cercetării, cuprinzând dimensiunile istorice, sociale, confesionale și culturale româno-slave de pe valea Mureșului Inferior. Fiecare reper valoric este prezentat și în mod individual, devenind astfel, și obiectiv specific al cercetării.

Existența diferențelor culturale, identitare și politice a constituit un avantaj pentru localitatea Nădlac și celelalte localități din zona Mureșului Inferior, deoarece încercările de menținere a tradiției, limbii și culturii au menținut unitatea etnică în cadrul fiecărui grup social. În același timp, diversitatea a încurajat unitatea prin facilitarea comunicării interculturale, a relațiilor interpersonale, a percepției și acceptării unor puncte diferite de vedere, precum și a vieții de zi cu zi, ceea ce conduce la particularizarea și uniformizarea valorilor, credințelor, atitudinilor, acțiunilor și comportamentului social în regiunea Mureșului Inferior.

Din antichitate până în zilele noastre, în localitățile riverane Mureșului aflate astăzi în județele Arad și Timiș, s-au perindat numeroase grupuri de populații. Unele au trecut doar; altele au rămas aici. Fiecare cu trăsături morale și obiceiuri specifice, acestea și-au pus amprenta, mai mult sau mai puțin, pe viața spirituală și materială a localităților. Conviețuirea dintre români și sârbi în localitățile de pe valea Mureșului Inferior este mai îndelungată decât conviețuirea româno-slovacă, având în vedere că primul val cu populație sârbă a sosit în părțile Aradului în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Slovacia sunt atestați în zona Arad-Nădlac doar în ultimii 216 ani.

Viața cotidiană în localitățile de pe Valea Mureșului Inferior s-a desfășurat cu suișuri, coborâșuri, cu bună-înțelegere sau cu conflicte mai mult sau mai puțin serioase. Pentru fiecare localitate analizată se constată faptul că interesele comune societale au impus colaborarea reprezentanților diferitelor grupuri etnice în vederea atingerii unor obiective comune, individualizate conform circumstanțelor vremii. Români, sârbi, slovaci, precum și celelalte comunități etnice au trăit bucuriile și necazurile vieții împreună, au format familii, au fost vecini și frați de arme, uneori, fiind chiar și dușmani, iar destinul lor individual și-a pus pecetea atât asupra comunității locale, cât și asupra societății multiculturale, multietnice și multiconfesionale din care făceau parte.

Încă de la stabilirea la Nădlac a comunității slovace, aceasta a reprezentat o majoritate în această localitate. Pe parcursul secolului al XIX-lea între reprezentanții comunităților slovace, române și sârbe au existat momente de colaborare pașnică mai ales în ceea ce privește

bunăstarea comună a locuitorilor. Cu toate acestea, nu se constată existența căsătoriilor mixte decât foarte târziu, comunitatea slovacă fiind caracterizată de cercetători a fi una „închisă”, ceea ce a dus și la o conservare a limbii și obiceiurilor străvechi.

Istoriografia referitoare la comunitățile din localitățile de pe valea Mureșului Inferior, pe tronsonul Arad – Nădlac/Cenad, reliefează existența izvoarelor istorice specializate, lucrări și studii semnate de personalități ale fiecărui grup etnic, care tratează subiecte complexe privind istoria, demografia, aspecte sociale, culturale, economice etc. în mod particularizat și conform propriilor caracteristici etnice. Relaționarea interetnică și interconfesională reprezintă un subiect complex și dificil de abordat, specialiștii evitând această direcție de analiză, care, astfel, a devenit un obiectiv specific al prezentei cercetări. Prin urmare, nu este destul faptul de a „ne lăuda” că trăim într-o micro-Europă, în care locuiesc numeroase grupuri etnice și confesionale, care își aduc contribuția prin trăsăturile sociale specifice, prin tradiție și istorie, religie și cultură, ci este necesar să aducem argumente care să demonstreze și să explice trecutul, prezentul și viitorul acestei idei de multiculturalitate a spațiului cuprins între Arad și Nădlac/Cenad. Marea majoritate a lucrărilor istorice privind comunitatea slovacă din Nădlac sunt focusate doar pe istoria acestui grup social, abordând numeroase aspecte: istorice, demografice, culturale, economice etc. În ceea ce privește relațiile tensionate româno-sârbe, în special pe tărâm confesional, majoritatea cercetătorilor nu au studiat și analizat decât tangențial comunitățile mixte de pe valea Mureșului Inferior, aceștia axându-se în special pe comunitățile mai numeroase și mai mari din Banat, deși conflictele din zona Arad-Nădlac/Cenad au fost la fel de „spectaculoase”.

Istoriografia românească referitoare la relațiile româno-sârbe cuprinde opinii diferite față de istoriografia sârbă, care oferă o viziune aparte asupra evenimentelor confesionale desfășurate la mijlocul secolului al XIX-lea. Dacă din lucrările publicate de istoricii români se desprinde o undă de „bucurie” deoarece Biserica Ortodoxă Română și-a câștigat dreptul de a se autoguverna prin forțe proprii, în același timp, despărțirea ierarhică este percepută de către istoricii sârbi drept un moment de „supărare” și „regret” față de separarea fraților ortodocși din Monarhia Austro-Ungară.

Cu siguranță putem afirma că relațiile româno-slovace au fost mult mai pașnice și de bună colaborare între comunități. Opiniile istoriografiei române și a celei slovace coincid în a prezenta și aprecia relațiile de amicitie și colaborare între reprezentanții celor două comunități.

Celelalte comunități slave care trăiesc în localitățile de pe valea Mureșului Inferior, fiind mai puțin numeroase, nu au stârnit interesul istoriografilor, informațiile despre acestea fiind sumare.

În perioada anilor 1849-1918, autoritățile vremii au recenzat populația mai ales după condiția socială, religie și limba vorbită, evitând să întocmească recensăminte ale populației pe criteriul etnic. Se constată în această perioadă următorul paradox: religiile ortodoxă și greco-catolică sunt atribuite și unui mare număr de locuitori de altă naționalitate decât români sau sârbi. În localitățile de pe valea Mureșului Inferior, nu se cunoaște populație maghiară de aceste confesiuni, iar numărul rutenilor de religie greco-catolică era neglijabil. Procentul populației sârbe era scăzut, în comparație cu românii, iar evreii erau trecuți la rubrica etnicilor unguri, ei nefigurând ca naționalitate aparte.

Pe parcursul intervalului de timp analizat, tendința demografică naturală era de creștere a numărului total al populației. O serie de factori obiectivi (epidemii, perioada războiului, plecarea spre continentul american etc.) au influențat într-o oarecare măsură scăderea numărului de locuitori în unele localități de pe valea Mureșului Inferior.

Primul război mondial a avut consecințe dintre cele mai severe pentru societatea omenească în ansamblul său. Structura populației s-a modificat semnificativ, în special în zonele afectate de conflictul global. În Transilvania și Banat se constată o scădere a numărului populației din cauza decesului celor plecați pe câmpurile de luptă. Lipsa bărbaților s-a făcut simțită și în ceea ce privește structura familiei: în perioada conflagrației s-au efectuat mult mai puține cununii și, în consecință, mult mai puține botezuri. De asemenea, munca câmpului a trebuit să fie făcută de cei rămași acasă: femei, bătrâni și copiii mai mari. Această situație a condus la perturbarea vieții cotidiene: s-au închis școli, producția agricolă a scăzut, prin urmare scăzând și nivelul de trai al populației.

În zona montană a Aradului, în numeroase localități mici din jurul Hălmagiului, ponderea populației de origine română de confesiune ortodoxă a fost aproape de procentul maxim de 100%. Acea zonă este cunoscută drept „Țara Românilor”, regiune unde procesul de maghiarizare a avut un efect neînsemnat. În schimb, în zona Mureșului Inferior, situația este complet diferită. Datorită diverselor colonizări efectuate de autoritățile vieneze, zona include localități majoritar slovace, localități majoritar maghiare sau localități cu o populație majoritar germană. De asemenea, se întâlnesc localități în care ponderea etnică a locuitorilor este aproape egală. Din punct de vedere confesional, situația este similară. De precizat este faptul că acest adevărat evantai de etnii și confesiuni nu a determinat puternice conflicte interetnice sau interconfesionale. În zilele noastre, această realitate a determinat specialiștii să denumească regiunea „o Europă în miniatură”.

Pe întregul parcurs al secolului al XIX-lea, mișcarea națională a românilor din Transilvania, Banat și Părțile Ungurene a inclus mai multe direcții de acțiune: confesională, culturală, politică. Una din consecințele creării și dezvoltării confesiunii greco-catolice a

reprezentat-o facilitarea accesului la educație pentru națiunea română, ceea ce a condus și la înfirișarea primelor idei de emancipare culturală. În același timp, ortodocșii români au fost plasați sub jurisdicție sârbească. Încă din primii ani ai secolului al XIX-lea, pe agenda mișcării naționale s-a adăugat un punct nou, reprezentat de emanciparea confesională. Conștienți de faptul că autoritățile civile recunoșteau ierarhia bisericească drept conducere națională, românii ortodocși au considerat drept justă dorința de a avea arhierii proprii, care să reprezinte națiunea română. Orașul Arad a fost martorul mai multor episoade ale emancipării confesionale: au fost înființate două instituții școlare superioare de mare prestigiu, Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822), iar ulterior, a fost ales un episcop de origine română, în persoana lui Nestor Ioanovici (1829).

Următoarea etapă a planului de acțiune al românilor ortodocși a constat în dezideratul de separare totală față de ierarhia sârbească. După numeroase petiții și memorii adresate autorităților civile și confesionale, într-un final, în momentul reînființării Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania și ridicarea în rang a episcopului Andrei Șaguna, s-a depășit un prim prag în procesul despărțirii ierarhice.

Andrei Șaguna a fost cel care a devenit atât conducătorul bisericesc, cât și un adevărat lider național al tuturor românilor din Transilvania, asumându-și responsabilitatea istorică de a înnoi, moderniza și dezvolta societatea românească. În viziunea contemporanilor săi și a cercetătorilor de mai târziu, Andrei Șaguna este perceput ca o personalitate complexă, în ciuda denigrărilor exprimate de oponenți și în conformitate cu admirația fără rezerve exprimată de apropiați și simpatizanți. În cadrul ședinței Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe din România desfășurată la data de 21 iulie 2011, marelui ierarh de la Sibiu i s-au recunoscut meritele pentru apărarea și dezvoltarea ortodoxiei, Andrei Șaguna fiind trecut în rândul Sfinților, cu zi de prăznuire la data în 30 noiembrie.

În ciuda dezbinărilor voite și plănuite de unii, datorită faptului că românii și sârbii aveau cultul divin comun, diferit doar ca limbă liturgică, se constată o oarecare uniune, o „lucrare în comun”. În localitățile în care a avut loc despărțirea pe cale pașnică a comunităților română și sârbă, reprezentanții celor două grupuri etnice au continuat să colaboreze, relațiile intercomunitare fiind prezente până în zilele noastre. Despărțiți, dar căutând unitatea, situația este constatată și de Moise Nicoară, încă în anii de început ai procesului de despărțire de ierarhia sârbească: „au oare fiind și rumânii procopsiți și în stare mai bună, n-ar putea fi ei tot prietini, și încă mai mari, cu sârbii, decât până aici?”¹.

---

¹ Cornelia Bodea, *Moise Nicoară. Gyula (Ungaria) 1784 – București 1861*, București, edit. Enciclopedică, 2001, p. 33.

Dacă până la jumătatea veacului al XVIII-lea, sârbii au constituit un grup etnic reprezentativ, după desființarea regimentelor de graniță Mureș-Tisa și după migrația lor în Rusia sau în Serbia, procentul populației sârbe s-a micșorat în permanență pe valea Mureșului Inferior. La acest fenomen a contribuit și deznaționalizarea prin întemeierea de familii mixte, în special româno-sârbe, în cadrul cărora copiii nu au mai fost învățați limba și obiceiurile străbune.

În părțile Transilvaniei intrate sub autoritatea Habsburgilor, autoritățile civile, de confesiune catolică, considera numeroasa populație ortodoxă drept o posibilă resursă umană utilizabilă pentru a contracara forța economică și militară reprezentată de nobilimea maghiară, în majoritate protestantă. Astfel, prin promisiuni de ordin confesional, economic și social, au încercat să creeze o contrapondere socială, înființând Biserica unită cu Roma sau confesiunea greco-catolică în primii ani ai secolului al XVIII-lea. Însă, nu toate regiunile locuite de români au intrat în același timp sub umbrela catolicismului de rit oriental, în Banat și în localitățile riverane Mureșului, profitându-se de pe urma neînțelegerilor dintre ortodocșii români și sârbi pentru atragerea de noi adepți, la mijlocul secolului al XIX-lea.

Concomitent, Biserica Ortodoxă din Transilvania și-a creionat două obiective principale, interconectate. În primul rând se contura dorința de a deveni independentă față de ierarhia sârbească, iar în al doilea rând se intenționa limitarea extinderii confesiunii greco-catolice în localitățile de pe Valea Mureșului Inferior.

Începând cu anul 1864, criteriul etnic a stat la baza înființării a două Mitropolii Ortodoxe pe același teritoriu: Banatul istoric. Practic, etapele separării ierarhice au constituit un drum anevoios, în urma căruia s-a ajuns la un numitor comun în ceea ce privește fondurile, fundațiunile și averea bisericească administrate în comun, precum și asupra „învoielii” separării la nivel de parohii mixte. Situația mănăstirilor a fost una extrem de delicată, care nu și-a găsit finalitatea decât tacit, după o acțiune în instanță rămasă nefinalizată din cauza evenimentelor istorice care au perturbat Europa în deceniul al doilea al secolului trecut. Hodoș-Bodrog și Bezdin au fost cele două mănăstiri ortodoxe de pe valea Mureșului Inferior, care au reprezentat un element de dispută între cele două ierarhii, prima trecând sub jurisdicția Episcopiei Române de la Arad, a doua rămânând sub jurisdicție sârbească.

La începutul secolului al XIX-lea, în perioada 1802-1805, în localitatea Nădlac s-a așezat o importantă comunitate de slovaci de rit evanghelic, care și-a propus păstrarea identității etnice și religioase prin cultură, devenind, într-un fel, o societate închisă, cu caracteristici etno-folclorice, lingvistice și confesionale proprii. Prin intermediul asociațiilor culturale, economice și de într-ajutorare și prin activitatea lor, elitele slovace, preoți, învățători, ziariști, scriitori, au antrenat întreaga comunitate pentru împlinirea dezideratelor. Devenirea istorică a comunității

slovace din Nădlac merită să fie cunoscută, având în vedere că acțiunile reprezentanților săi au avut un impact deosebit asupra vieții politice și culturale ale regiunii Mureșului Inferior.

Viața cotidiană, precum și trăsăturile definerii ale societății nădlăcane din secolul al XIX-lea și din primele decenii ale secolului trecut pot fi reconstituite în urma cercetării cronicilor privind istoria celei mai importante comunități de origine slovacă de pe teritoriul României de astăzi, care se află în orașul Nădlac, județul Arad. Încă de la așezarea lor la Nădlac, slovacii au avut relații bune de conviețuire cu românii și celelalte etnii care trăiau aici, constatându-se un adevărat spirit competitiv inter- și intracomunitar.

Locuitorii Nădlacului, indiferent de apartenența etnică sau confesională, și-au adus propriul aport, oricât de insignifiant ar fi, la afirmarea și dezvoltarea vieții culturale și la unirea Transilvaniei și Banatului cu România.

Demersul nostru istoriografic referitor la relațiile dintre comunitățile de români, sârbi și slovaci de pe valea Mureșului Inferior se află în continuă îmbogățire, istoriografia prezentată putând fi oricând revizuită și completată cu noi apariții editoriale. Informațiile noi extrase din documente de arhivă inedite sau edite vor fi utilizate în completarea materialelor deja consultate, pentru a contura viitoare volume și studii de specialitate în cadrul prezentului proiect de cercetare al relațiilor româno-slave de pe valea Mureșului Inferior.

CUPRINS

INTRODUCERE

I. CERCETĂRI ISTORIOGRAFICE PRIVIND RELAȚIILE ROMÂNNO-SLAVE PE VALEA MUREȘULUI INFERIOR

- I. 1. Relațiile româno-slave reflectate de istoriografia românească
- I. 2. Istoriografia româno-slavă reflectată în studii ale autorilor de origine sârbă
- I. 3. Abordări ale istoriografiei slovace referitoare la relațiile româno-slave

II. STABILIREA ETNICILOR DE ORIGINE SLAVĂ ÎN PĂRȚILE ARADULUI

II. 1. Relațiile româno-sârbe până la începutul secolului al XIX-lea – glorie, decădere și renaștere

II. 1. 1. Familia nobiliară Jakšić și primii sârbi stabiliți la Nădlac

II. 1. 2. Privilegiile ilirice

II. 1. 3. Zona de graniță de pe Mureș

II. 1. 3. 1. Răscoala lui Pera Segedinac

II. 1. 3. 2. Plecarea în Rusia

II. 2. Stabilirea etnicilor slovaci, formarea și evoluția comunităților slovace pe meleagurile arădene

III. REALITĂȚI DEMOGRAFICE PE VALEA MUREȘULUI INFERIOR ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

III. 1. Dimensiuni și delimitări administrativ-teritoriale

III. 2. Considerații istorico-geografice

III. 2. 1. Cadrul geografic

III. 2. 2. Sumare informații istorice și demografice privind localitățile de pe valea Mureșului Inferior

III. 2. 3. Dinamica localităților de pe valea Mureșului Inferior

III. 3. Elementele identitare ale structurii etnice a populației

III. 4. Universul spiritual și dimensiunea identității confesionale

III. 5. Analiză statistică privind structura socio-profesională a populației

III. 5. 1. Analiza populației din punct de vedere al grupelor de vârstă

III. 5. 2. Analiza populației din punct de vedere al cunoașterii de carte

III. 5. 3. Analiza populației din punct de vedere al situației familiale

III. 5. 4. Analiza populației din punct de vedere al ocupațiilor

III. 6. Clădiri, locuințe, gospodării

III. 7. Situația socială în timpul Primului Război Mondial

IV. EVOLUȚIA CONTACTELOR CONFESIONALE ROMÂNNO-SÂRBE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

IV. 1. O istorie a începuturilor. Inițierea mișcării de emancipare a românilor de sub ierarhia sârbească de pe valea Mureșului Inferior în prima jumătate a secolului al XIX-lea

IV. 1. 1. Numirea primului episcop român la Arad: Nestor Ioanovici (1829-1830)

IV. 1. 2. Expansiunea confesiunii greco-catolice în Comitatele Arad și Cenad

IV. 2. Aspecte specifice ale procesului de despărțire ierarhică în comunitățile mixte româno-sârbe de la nord și sud de râul Mureș

IV. 2. 1. Premise ale procesului de despărțire ierarhică

IV. 2. 2. Lucrările Congresului național-bisericesc (august 1864)

IV. 2. 3. Implementarea noului cadru legislativ al despărțirii ierarhice. Componenta comisiilor însărcinate cu despărțirea ierarhică la nivelul comunităților locale

IV. 2. 4. Separarea fondurilor, fundațiilor și averilor administrate în comun

IV. 2. 5. Disputa ierarhiei românești și sârbești privind mănăstirile de pe valea Mureșului Inferior

IV. 2. 5. 1. Mănăstirea Bezdin

IV. 2. 5. 2. Mănăstirea Hodoș-Bodrog

IV. 2. 6. Analiza despărțirii ierarhice în comunitățile mixte româno-sârbe

IV. 2. 6. 1. Nădlac

IV. 2. 6. 2. Pecica

IV. 2. 6. 3. Turnu

IV. 2. 6. 4. Arad și Arad-Gai

IV. 2. 6. 5. Felnac

IV. 2. 6. 6. Saravale

IV. 2. 6. 7. Sânnicolau Mare

IV. 2. 6. 8. Cenad

IV. 3. Mitropolie, episcopii, protopopiate, parohii. Noua structură administrativă religioasă românească din Banat și Transilvania după despărțirea ierarhică

IV. 3. 1. Mitropolitul Andrei Șaguna

IV. 3. 2. Înființarea Episcopiei Caransebeșului

IV. 3. 3. Episcopia Aradului. Structură și jurisdicție

IV. 4. Înființarea structurilor administrativ-religioase sârbești din Banat după despărțirea ierarhică. Episcopii, protopopiate, parohii

V. DIMENSIUNI ALE CONVICȚIILOR IDENTITARE ROMÂNNO-SLOVACE PE MELEAGURILE ARĂDENE (1802-1918)

V. 1. Evidențierea principiilor de identitate și alteritate socio-etno-culturală în comunitățile româno-slovace din Nădlac și împrejurimi

V. 1. 1. Evoluția instituțiilor sociale, confesionale și culturale ale comunității române și slovace de la Nădlac (1802-1918)

V. 1. 1. 1. Comunitatea ecleziastică evanghelică slovacă

V. 1. 1. 2. Comunitatea ecleziastică ortodoxă română

V. 1. 1. 3. Școlile cu limba de predare slovacă

V. 1. 1. 4. Școlile confesionale ortodoxe cu limba de predare română

V. 1. 1. 5. Elevi nădlăcani români „cu școli înalte”

V. 1. 1. 6. Asociațiile național-culturale ale slovacilor din părțile arădene

V. 1. 1. 7. Asociații economice și sociale. Sistemul financiar-bancar român și slovac la Nădlac

V. 1. 1. 8. Acțiunile de promovare culturală inițiate de ASTRA din Sibiu și de Asociația Națională Arădeană pentru Cultura Poporului Român în localitatea Nădlac, județul Arad. Membrii nădlăcani

V. 1. 1. 9. Implicarea nădlăcanilor în viața cultural-teatrală a Transilvaniei. Societatea pentru un fond de teatru român

V. 1. 2. Schimburi identitare interculturale reflectate prin viața cotidiană a românilor și slovacilor din Nădlac și împrejurimi

V. 1. 3. Conținutul memoriei colective și individuale – relatări de istorie orală despre comunitățile româno-slovace de pe valea Mureșului Inferior

V. 1. 3. 1. Imaginea „Bunului Împărat” Franz Iosif reflectată în memoria colectivă

V. 1. 3. 2. 1918. Nădlac. „Istorie trăită”

V. 1. 3. 3. Tradiții locale și relatări de istorie orală privind interferențele cotidiene româno-slovace

V. 2. Proiecte și colaborări politico-culturale comune ale românilor și slovacilor

V. 2. 1. Profesorul Atanasie Șandor (1809-1892). Promotor cultural în părțile arădene

V. 2. 2. Gustav Augustini (1851-1900) – „Prietenul slovac al românilor”

V. 2. 3. Colaborări politice româno-slovaco-sârbe în timpul campaniei electorale de la Nădlac (1904)

V. 2. 4. „Reuniunea Învățătorilor Români”. Ședința de la Nădlac (1910)

V. 2. 5. Slovaci din Nădlac și Unirea Transilvaniei cu România. Trasarea
granițelor de vest ale României

CONSIDERAȚII FINALE

BIBLIOGRAFIE

LISTA ANEXELOR